

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СФЕРИ ВОДОКОРИСТУВАННЯ: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ ТА ГАЛУЗЕВІ ОСОБЛИВОСТІ

WATER USING FIELD INVESTMENT: INSTITUTIONAL BACKGROUND AND SECTORAL FEATURES

Василь ГОЛЯН,
доктор економічних наук, професор,
Державна установа «Інститут
економіки природокористування
та сталого розвитку Національної
академії наук України», Київ

Vasyl' GOLYAN,
Doctor of Economics, Professor,
Public Institution «Institute
of Environmental Economics
and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences
of Ukraine», Kyiv

Інна АНДРОЩУК,
Луцький національний
технічний університет

Inna ANDROSHCHUK,
Lutsk National
Technical University

В останній час в Україні проблеми інвестиційного забезпечення сфери водокористування особливо актуалізувалися, оскільки бюджетне фінансування утримання водогосподарських організацій є недостатнім, фінансування водоохоронних заходів часто має не превентивний, а відшкодувальний характер, низька інвестиційна привабливість переважної більшості видів водогосподарської діяльності не сприяє припливу інвестиційних ресурсів

як вітчизняних, так і закордонних підприємницьких структур. Надзвичайно повільно проходять процеси імплементації у вітчизняну практику форм інвестиційного забезпечення водокористування, які регламентуються міжнародними природоохоронними конвенціями.

Низький рівень інвестиційного забезпечення водогосподарських і водоохоронних проектів пов'язаний також із численними інституціональними суперечностями як у системі управління водними ресурсами та водогосподарськими організаціями, так і в системі перерозподілу водної складової продуктивних сил. У працях вітчизняних вчених розглядаються теоретико-методологічні аспекти інвестиційного забезпечення водокористування, аналізується сучасний стан інвестування водогосподарської та водоохоронної діяльності, розкривається зміст форм і методів інвестиційного забезпечення відновлення, відтворення й охорони водних ресурсів, обґрунтовується доцільність імплементації позитивного зарубіжного досвіду інвестування сфери водокористування у вітчизняну практику [4; 10; 12; 13].

Однак при цьому потребують додаткового уточнення складові інвестиційного забезпечення сфери водокористування у зв'язку з наявністю значних галузевих відмінностей господарського освоєння водно-ресурсного потенціалу, ідентифікація основних проблем інвес-

тиційного забезпечення комунального водопостачання як міських, так і сільських територій, а також визначення спектра можливих джерел і форм інвестування водогосподарських та водоохоронних проектів. Це й стало метою даної публікації.

Проблеми інвестиційного забезпечення водогосподарської та водоохоронної діяльності ускладнюються тим, що окремі їх види значно відрізняються як за рівнем розвитку

техніко-технологічної бази, так і інфраструктурного забезпечення. Це й визначає інституціональне підґрунтя основних складових інвестиційного забезпечення сфери водокористування (рис. 1). Вагомий вплив також здійснюють відомча підпорядкованість, форма власності та організаційно-правова форма господарювання.

Прикметними рисами відзначаються проблеми інвестиційного забезпечення модернізації водогосподарської і водоохоронної інфраструктури у водопровідно-каналізаційному господарстві. Зокрема, серед проблем нарощення інвестиційного потенціалу у сфері комунального водокористування назвемо такі:

□ тарифи на послуги водопостачання не покривають витрат і не містять інвестиційної складової, що звужує можливості водогосподарських підприємств фінансувати проекти реконструкції та модернізації водопровідно-каналізаційного господарства за рахунок власних коштів;

□ водогосподарські організації не мають змоги отримувати кредитні ресурси на прийнятних умовах унаслідок недосконалості інституціонального забезпечення використання комунального майна як застави;

□ фінансування з державного та місцевого бюджетів проектів реконструкції, модернізації та технічного переоснащення інфраструктури водо-

Розкриваються причини актуалізації проблем інвестиційного забезпечення сфери водокористування в сучасних умовах. Визначено складові інвестиційного забезпечення водогосподарських та водоохоронних проектів у окремих сегментах національного господарства. Виявлено основні проблеми інвестування системи комунального водопостачання та проаналізовано динаміку капітальних інвестицій на очищення зворотних вод і динаміку введення в дію потужностей станцій для очищення комунальних стічних вод та очищення стічних вод на діючих підприємствах.

Досліджено основні тенденції фінансування експлуатації загальнодержавних та міжгосподарських державних меліоративних систем і надання водогосподарських послуг на платній основі обласними управліннями Державного агентства водних ресурсів України. Встановлено вирішальний вплив косметичної трансформації адміністративної моделі управління водним господарством на сучасний стан інвестиційного забезпечення модернізації та реконструкції водогосподарської й водоохоронної інфраструктури. Розкрито інституціональні передумови диверсифікації джерел і форм інвестування відтворення виробничої бази водогосподарського комплексу та ефективного відновлення природних водних об'єктів.

The reasons of water using field investment problems' actualization under current conditions are revealed. The components of hydroeconomic and water protection projects' investment in separate sectors of national economy are defined. The main problems of public water supply investment are detected and the dynamics of sewage installations' putting into operation is analysed. The main tendencies of national and interfarm state reclamation systems financing and provision of hydroeconomic services on a paid basis by regional administrations are investigated. The decisive influence of esthetic transformation of water management administrative model on the current state of hydroeconomic and water protection modernization and reconstruction investment is defined. The institutional prerequisites of sources and forms of investment diversification of hydroeconomic complex industrial base and effective nature water bodies' renovation are discovered.

Рис. 1. Складові інвестиційного забезпечення сфери водокористування

постачання й водовідведення є мізерним, що не дає можливості переключити та вводити в експлуатацію значну кількість колекторів і водогонів;

□ незадовільне фінансування облаштування громадських колодязів, які перебувають на балансі сільських і селищних громад, особливо у віддалених від районних центрів сільських населених пунктах;

□ поодинокі випадки фінансування регіональних програм модернізації та реінжинірингу сільських колодязів;

□ недостатні масштаби отримання грошових грантів на реконструкцію водопровідно-каналізаційного господарства й систем очистки питної води внаслідок небажання відповідних комунальних служб активно працювати на ринку грантових ресурсів і позикового капіталу;

□ повільне укладання угод державно-приватного партнерства щодо реконструкції систем водопідготовки, водопостачання та водовідведення;

□ надмірна подрібненість водоканалів, яка суттєво обмежує їх можливості залучати ресурси для модернізації основних фондів, проведення єдиної технічної, ресурсної й тарифної політики;

□ відірваність інституціональних змін щодо поліпшення послуг водопостачання та водовідведення із залученням довгострокових фінансових ресурсів на їх модернізацію і переглядом тарифної політики;

□ рівень фінансування програми «Питна вода України» становить усього 20% від суми, передбаченої відповідними нормативно-правовими актами;

□ низький рівень інвестиційної привабливості підприємницької діяльності з продажу якісної води (на ринок має прийти підприємець із власною свердловиною, системами очищення, власними водовозами);

□ недостатнє фінансування заходів щодо упередження підтоплень території населених пунктів внаслідок спрацювання водопровідних і каналізаційних мереж;

□ низький рівень фіскальної віддачі покарань за порушення водного законодавства;

□ відсутність спеціальних фондів фінансування реконструкції та модернізації станцій аерації і каналізаційних мереж за рахунок відрахувань коштів від кожного квадратного метра новозбудованих площ;

□ низький рівень інвестиційного забезпечення проектів модернізації систем постачання якісною водою селян, які не мають можливості отримувати таку якісну питну воду, як у містах.

Необхідно також зазначити, що значні території не охоплені централізованим водопостачанням і водовідведенням, що потребує великих обсягів інвестиційних ресурсів для придбання відповідного водопровідного, водонасосного та водорегулюючого обладнання. Враховуючи обмежені обсяги інвестиційних можливостей місцевих бюджетів, вдало вирішити це завдання без залучення приватних інвестицій не вдасться. На жаль, практика останніх років показує неспроможність переважної більшості органів місцевого самоврядування встановлювати партнерські відносини із суб'єктами приватного підприємництва для реалізації спільних проектів щодо будівництва та модернізації централізованих систем водопостачання та водовідведення.

Не менш складна ситуація має місце й у міських агломераціях, які історично охоплені централізованим водопостачанням і водовідведенням: значна протяжність водопровідних мереж та мереж водовідведення відзначається високим рівнем фізичного спрацювання, що призводить до понаднормових і позапланових втрат свіжої води під час її транспортування від джерел водопостачання до споживачів. Поодинокі приклади вдалих інституціональних трансформацій щодо володіння, використання та розпорядження водопровідно-каналізаційними системами великих міст не отримали необхідного методологічного та методичного забезпечення для масового поширення [7; 14; 15]. Це зумовлено небажанням комунальної влади брати на себе відповідальність залучати до інвестиційного процесу підприємницької структури як вітчизняні, так і закордонні, а також відсутністю обґрунтованих стратегічних напрямів реформування економічних відносин у системі водопостачання та водоспоживання.

Заміна водопровідних мереж потребує значних обсягів фінансових ресурсів. Фактично джерел фінансування може бути три. Перше – власні гроші підприємств водопровідно-каналізаційного господарства. Щоб мати ці кошти, потрібно, щоб тариф містив інвестиційну складову. Та нині її немає, і тарифи не покривають навіть прямих витрат на собівартість, не кажучи вже про інвестиції. За гроші підприємств водопровідно-каналізаційного господарства латаються тільки дірки. Труби міняються на найаварійніших ділянках, де пошкодження виникають системно.

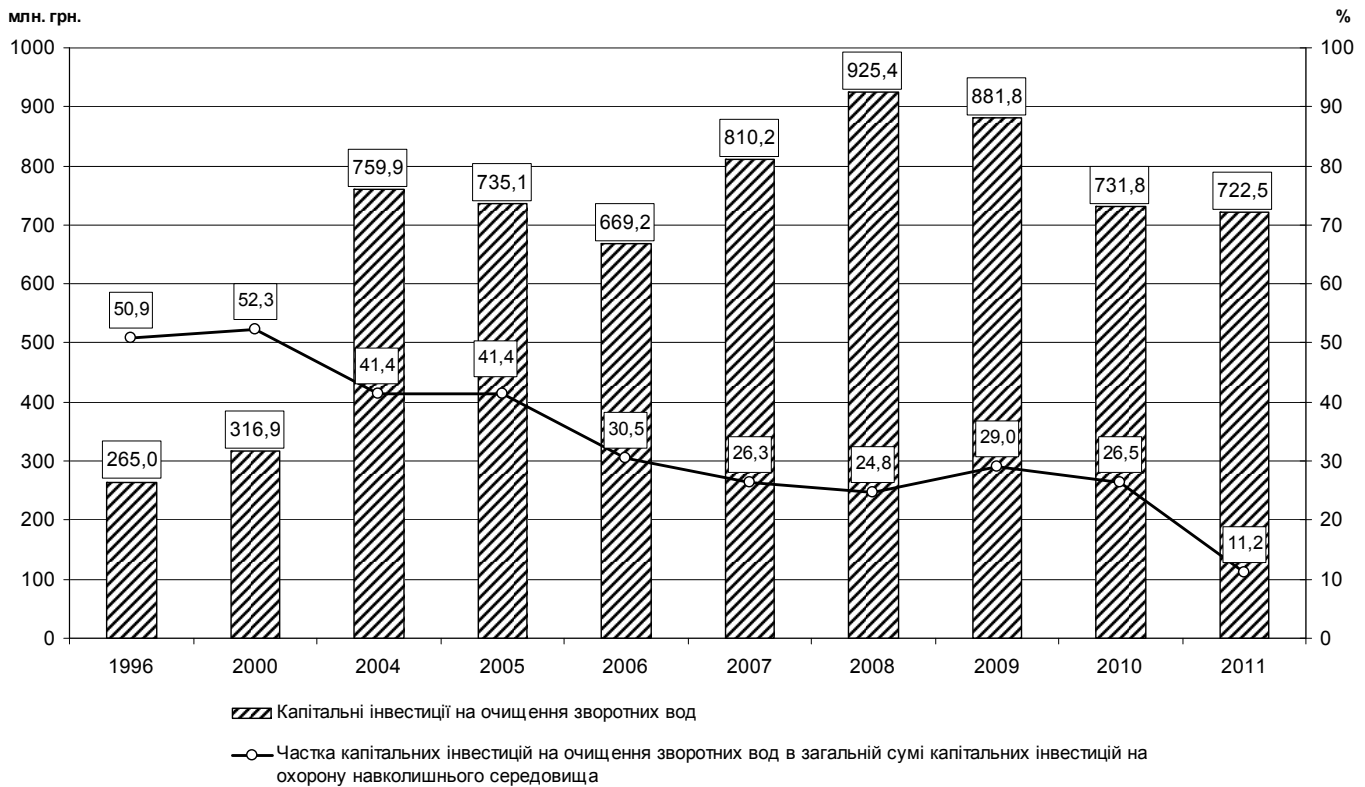
Іншим джерелом фінансування можуть бути кредитні кошти, але на сьогодні, знову ж таки, повертаючись до тарифів і до структури боргів за енергоносії, кредити взяти неможливо.

Це одне джерело – гроші державного або міського бюджетів. Цих грошей виділяється дуже мало і цього недостатньо. За останні 10 років мають місце лише одиниці колекторів і водогонів, які були переключені та введені в експлуатацію за кошти бюджету, виділені цільовим спрямуванням підприємствам водопровідно-каналізаційного господарства [3].

Економічна криза, яка мала місце в Україні в 90-х роках, не давала можливості повною мірою фінансувати модернізацію, реконструкцію та технічне переоснащення систем водовідведення. У 1996 році сума капітальних інвестицій на очищення зворотних вод становила 265 млн. грн., у 2000 році – 316,9 млн. грн. У 2004 році обсяги капітальних інвестицій на очищення зворотних вод порівняно з 1996 та 2000 значно зросли, відповідно на 494,9 та 443 млн. грн. (рис. 2). Це пов'язано, з одного боку, із закріпленням тенденції макроекономічної стабілізації, що дало можливість спрямувати більший обсяг фінансових ресурсів на розширене відтворення індустрії водовідведення, а з другого – зростанням можливостей окремих муніципальних утворень інвестувати проекти модернізації водогосподарської інфраструктури, фізичний стан якої значно погіршився в період економічної кризи.

У 2005 та 2006 роках порівняно з 2004 обсяги капітальних інвестицій, виділені на очищення зворотних вод, дещо знизилися у зв'язку з переглядом пріоритетів бюджетної підтримки (це було зумовлено приходом до влади «помаранчевого» уряду). Висхідний тренд у динаміці фінансування капітальних інвестицій на очищення зворотних вод

Рис. 2. Капітальні інвестиції на очищення зворотних вод та їх частка в загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища у період 1996-2011 років (за даними Державної служби статистики України)

спостерігався протягом 2006-2008 років. Така позитивна тенденція була обумовлена в цілому стабільною економічною ситуацією в країні, зростанням можливостей місцевого самоврядування фінансувати проекти модернізації систем комунального водозабезпечення. Зокрема, у 2008 році порівняно з 2006 сума капітальних інвестицій на очищення вод збільшилася на 256,2 млн. грн.

На жаль, у наступний період (2008-2011 роки) в динаміці капітальних інвестицій на очищення зворотних вод вже не спостерігалось висхідного тренду, а відбувалося поступове скорочення масштабів фінансування відтворення інфраструктури водовідведення. У 2011 році порівняно з 2008 сума капітальних інвестицій на очищення зворотних вод знизилася на 202,9 млн. грн., що знову загальмувало процеси оновлення й модернізації водопровідних та каналізаційних мереж, переважна більшість з яких вже давно відпрацювала нормативний строк експлуатації. Занепокоєння викликає поступове зниження частки капітальних інвестицій на очищення зворотних вод у загальній сумі капітальних інвестицій на охорону навколишнього середовища протягом 1996-2011 років. Якщо у 1996 ця частка становила 50,9%, у 2004 – 41,4%, у 2008 – 24,8%, то у 2011 вона знизилася до 11,2%. Це свідчить про те, що спрямованість природоохоронних капітальних інвестицій не кореспондується з реальною потребою модернізації та реконструкції систем водовідведення у більшості населених пунктів, що в найближчому майбутньому ще більше активізує процеси скидів забруднюючих речовин у природні водні об'єкти та сприятиме посиленню тенденції підтоплення населених пунктів.

Від величини капітальних інвестицій на оновлення систем водочистки і водовідведення значною мірою залежить частка забруднених вод у загальному обсязі відведених зворотних вод. Так, зниження суми капітальних інвестицій на очищення зворотних вод протягом 2004-2006 років призвело до збільшення частки забруднених вод у загальному обсязі відведених зворотних вод із 36,7% до 44,1% (рис. 3). Натомість зростання суми капітальних інвестицій на очищення зворотних вод з 2006 по 2008 рік сприяло суттєвому зниженню частки забруднених вод у загальному обсязі відведених зворотних вод (із 44,1% до 31,5%).

Збільшення суми капітальних інвестицій на очищення зворотних вод у часовому проміжку з 2006 по 2008 рік дало можливість суттєво модернізувати індустрію водовідведення та водоочистки, що призвело до зниження частки забруднених вод у загальному обсязі відведених зворотних вод у період з 2008 по 2011 рік. Якщо у 2008 частка забруднених вод у загальному обсязі відведених зворотних вод становила 31,5%, то у 2011 вона знизилася до 20%.

Ефективність очищення зворотних вод значною мірою залежить від введення в дію додаткових потужностей станцій для очищення комунальних стічних вод та станцій для очищення стічних вод на діючих підприємствах. За період з 1990 по 2011 рік у динаміці введення в дію потужностей станцій для очищення стічних вод як у комунальному господарстві, так і на діючих підприємствах не спостерігалось сталої тенденції (рис. 4). Якщо у першому випадку обсяги фінансування введення потужностей станцій для очищення стічних вод були безпосередньо пов'язані з макроекономічною ситуацією та фінансовою самодостатністю територіальних громад, то у другому випадку це залежало від рівня капіталізації суб'єктів господарювання. За аналізований період найвищий рівень введених потужностей (за добу) для очищення комунальних стічних вод спостерігався у 2001 та 2008 роках. У першому випадку це було обумовлено закріпленням проявів макроекономічної стабілізації та збільшенням можливостей держави і регіонів фінансувати проекти введення нових потужностей щодо очищення комунальних стічних вод, а в другому випадку – необхідністю введення потужностей для очищення комунальних стічних вод унаслідок руйнації систем водовідведення в ряді населених пунктів та внаслідок природно-техногенних процесів на Західній Україні.

У динаміці введення в дію потужностей станцій для очищення стічних вод на діючих підприємствах спостерігався низхідний тренд за період з 1990 по 1995 рік, коли найбільш інтенсивно відбувався спад виробництва в більшості сегментів господарського комплексу, висхідний тренд мав місце у 2006 році порівняно з попередніми 10-ма роками (це було зумовлено модернізацією систем водоочистки на декількох потужних промислових підприємствах). За період з 2007 по 2011 рік введення в дію потужностей станцій для очищення

Рис. 3. Капітальні інвестиції на очищення зворотних вод та частка забруднених вод у загальному обсязі відведення зворотних вод у період 1996-2011 років (за даними Державної служби статистики України)

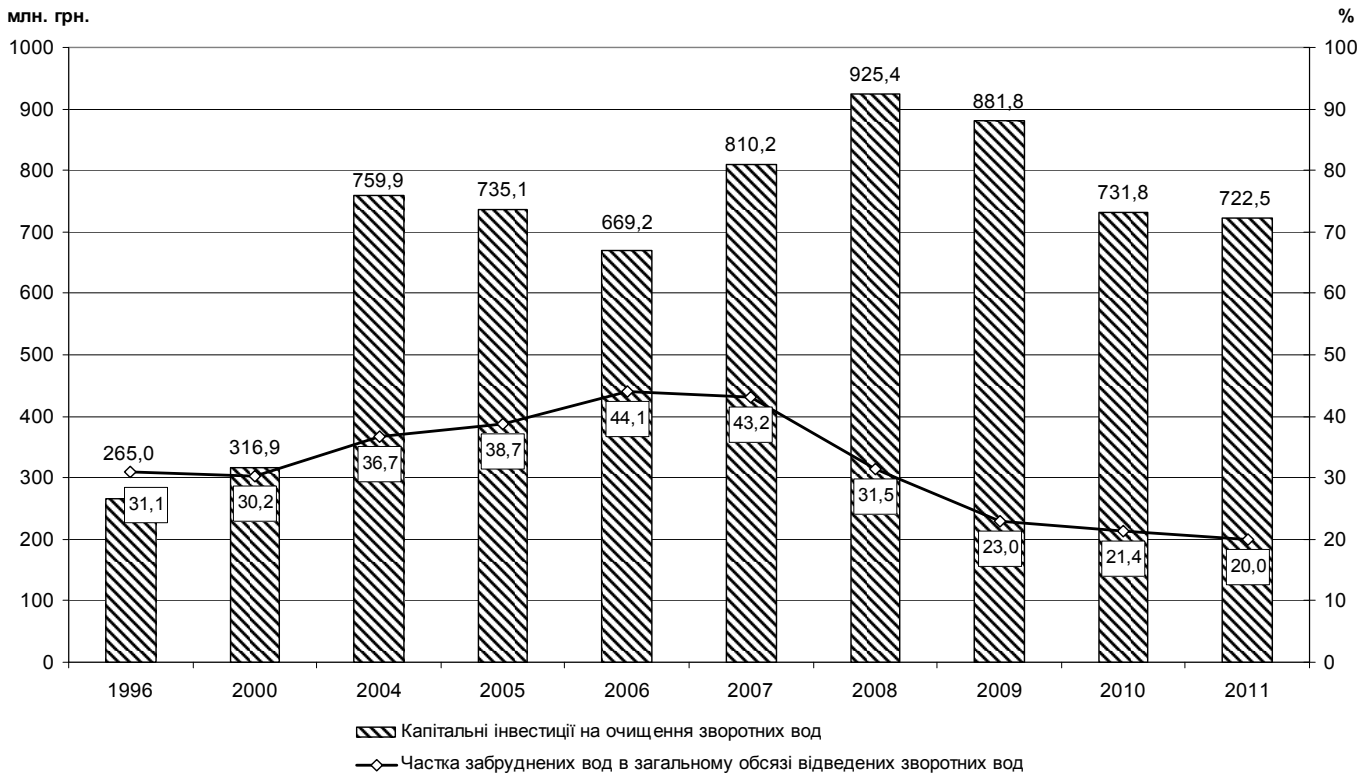
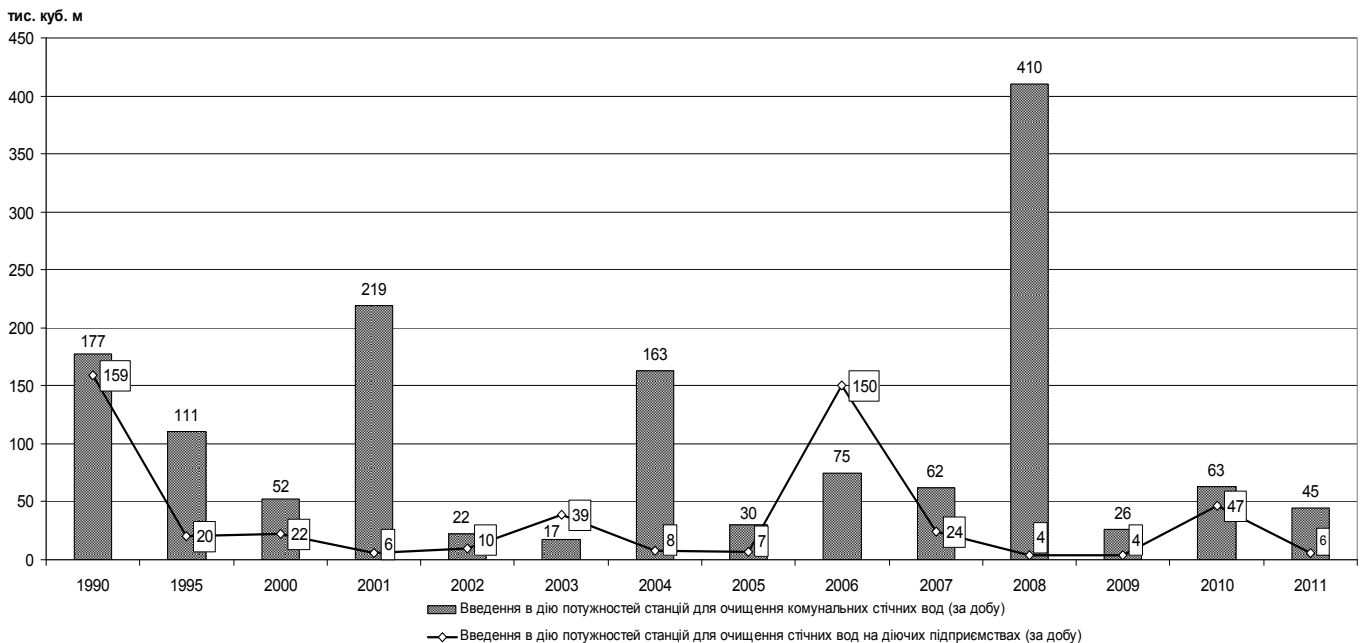

Рис. 4. Введення в дію потужностей станцій для очищення комунальних стічних вод та для очищення стічних вод на діючих підприємствах (за добу) у період 1990-2011 років (за даними Державної служби статистики України)

стічних вод на діючих підприємствах відбувалося в незначних обсягах, що пов'язано з відсутністю застосовуваних державою підойм, які спонукали б промислові підприємства до впровадження сучасних технологій очищення стічних вод. Найбільш дієвою підоймою стало б суттєве зростання ставок екологічного податку за скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти.

В останні періоди погіршилася ситуація з упорядкуванням та облаштуванням природних водних джерел і питним водопостачанням на депресивних сільських територіях. Місцева влада таких територій, де

відсутні потужні центри тяжіння в інвестиційних процесах, бюджетне фінансування ледве покриває критично необхідні потреби життєдіяльності населення, не спроможна навести лад у системі використання та відтворення водно-ресурсних джерел, а також покращення умов водокористування.

Через недбале господарювання на землях сільгоспугідь у підземні води потрапило дуже багато нітратів та пестицидів. Крім того, до них у багатьох регіонах додалися «сліди» від військових, наприклад, колишні ракетні шахти тощо. Тепер мало не на кожному кроці ростуть стихійні

звалища. Тож майже вся вода, яку добувають із малих глибин, тобто колодязна, містить дуже багато хімічних домішок, що так чи інакше не на користь здоров'ю людини. Тому окремим рядком у державних програмах покращення питного водопостачання має бути записано забезпечення якісною водою саме селян [11].

Але в окремих регіонах застосовуються нетрадиційні для України форми інвестиційного забезпечення систем водопостачання сільських територій. У Сумській області окремі населені пункти включили до програми фінансування за програмою «Сільська криниця». Лівава частка фінансових ресурсів припала на районний та обласний бюджети, решта – кошти селищних рад і самих селян. Така схема цілком задовольнила людей, адже вони нарешті одержали можливість значно поліпшити якість води.

Обласна влада виділила на «Сільську криницю» понад 470 тис. грн. Ще майже стільки ж надійшло з місцевих бюджетів. За ці кошти очищено, проведено дезінфекцію 841 колодязя громадського користування. Після такої копіткої роботи санітарні норми води за хімічними та бактеріологічними показниками суттєво поліпшилися. Фахівці обласної санітарно-епідеміологічної служби це констатували офіційно.

На асоціацію підприємств сільського комунального господарства «Облсількомунгосп» покладено основні обов'язки з обслуговування сільських колодязів. Її підрозділи працюють у більшості районів, але це не означає, що організація монополізувала право на доступ до сільських криниць – у багатьох населених пунктах є окремі кластери, товариства, кооперативи, групи, які спеціалізуються на такій роботі.

В окремих сільських громадах функціонують комунальні кластери, зокрема громада села Хотинь Сумського району виграла грошовий грант у всеукраїнському конкурсі програм розвитку місцевого самоврядування, на кошти якого закупили потрібну техніку та обладнання. Кластер обслуговує кілька населених пунктів і надає послуги більш як 10 тис. селян [5].

Позитивний досвід Сумської області щодо облаштування джерел питного водопостачання на сільських територіях має поширюватися на решті адміністративно-територіальних одиниць України. Тим більше, інституціональне забезпечення правил гри щодо використання водних і водогосподарських об'єктів поблизу сільських населених пунктів створює більш сприятливі передумови для розвитку сільськогосподарського виробництва, заліснення малопродуктивних земель, розвитку рекреаційної індустрії, в першу чергу зеленого туризму.

Надзвичайно складна ситуація склалася у сфері водокористування тих сільських територій, які перебувають у зоні осушувальних меліорацій та зрошувального землеробства. У зоні осушення й зрошення відбувся демонтаж значної кількості об'єктів, які забезпечували науково обґрунтований гідрологічний режим у зонах активних осушувальних меліорацій та розвитку сільськогосподарського виробництва на основі зрошувального землеробства. У кінцевому підсумку це призвело до того, що значні площі осушених і зрошуваних земель були виведені з продуктивного господарського обороту.

Необхідність нарощення виробництва сільськогосподарської продукції в зонах активних меліорацій вимагає збільшення фінансового забезпечення модернізації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем, які дадуть можливість вести високоприбуткове сільськогосподарське виробництво в зонах осушення та зрошення. У 2011 році порівняно з 2007 обсяг фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем збільшився майже на 60% (табл. 1). Це пов'язано зі збільшенням фінансових вкладень в експлуатацію, в першу чергу зрошувальних систем. Зокрема, у Херсонській області у 2011 році порівняно з 2007 обсяг фінансування збільшився на 92,7%, у Одеській – на 64,5%, в АР Крим – на 69,7%. Виняток із цієї групи областей, де значні площі сільськогосподарських угідь перебувають у зоні зрошення, становить лише Миколаївська область (у 2011 році порівняно з 2007 обсяг фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем у регіоні зменшився на 3,73%). Це є наслідком політики місцевої влади, яка не знайшла відповідних фінансових ресурсів для нарощення потенціалу зрошувального землеробства.

Таблиця 1. Фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських державних меліоративних систем, млн. грн. *

Регіони	2007	2008	2009	2010	2011	2011/2007, %
АР Крим	77,5	96,1	117,9	130,6	131,5	169,68
Вінницька	6,4	7,3	7,6	9,2	9,5	148,44
Волинська	14,3	17,2	17,9	22,5	23,2	162,24
Дніпропетровська	54,3	67,2	38,9	46,2	48,7	89,69
Донецька	15,4	18,4	15,1	23,3	24,5	159,09
Житомирська	14,1	16,5	17,8	21,4	22,5	159,57
Закарпатська	11,1	13,5	14,4	19,3	19,2	172,97
Запорізька	38,4	45,7	48,8	60,2	65	169,27
Івано-Франківська	6,2	7,8	7,7	9,4	9,6	154,84
Київська	27,9	32,2	65,3	73,2	75,6	270,97
Кіровоградська	8,5	10,5	6,8	8,4	8,3	97,65
Луганська	12,7	15,7	17,2	21,2	22,0	173,23
Львівська	21,5	26,3	27,8	33,4	34,8	161,86
Миколаївська	45,9	50,9	34,4	40,8	39,6	86,27
Одеська	44,2	55,8	53,5	68,8	72,7	164,48
Полтавська	6,4	7,9	7,6	9,3	9,6	150,00
Рівненська	17,8	21,9	23,3	27,8	29,2	164,04
Сумська	6,4	7,6	8,1	9,8	10,2	159,38
Тернопільська	6,8	8,4	8,7	10,6	11,1	163,24
Харківська	11,9	14,8	16,2	19,4	20	168,07
Херсонська	119,7	140,5	177,5	235,4	230,7	192,73
Хмельницька	5,1	6,2	6,4	7,8	8,2	160,78
Черкаська	16,1	20,4	13,5	16	16,5	102,48
Чернівецька	5,5	6,1	6,3	7,5	7,8	141,82
Чернігівська	12,8	14,7	16,1	19,3	19,9	155,47
Всього	606,9	729,6	774,8	950,8	969,9	159,81

* за даними Держводагентства України

Високі темпи зростання обсягів фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем мають місце у Закарпатській (72,9%), Київській (170,9%), Рівненській (64%), Волинській (62,2%) областях. Збільшення обсягів фінансування меліоративних систем у цих регіонах пов'язується з необхідністю упередження проявів шкідливої дії вод і підвищення урожайності сільськогосподарських культур на меліорованих землях. Значний відсоток зростання обсягів фінансування меліоративних систем у Київській області визначається модернізацією цілого комплексу водогосподарських об'єктів, у першу чергу водосховищ та берегоукріплювальних споруд. У 2011 році порівняно з 2007 (останній передкризовий рік) падіння обсягів фінансування експлуатації загальнодержавних і міжгосподарських меліоративних систем спостерігалось лише у Дніпропетровській (10,31%) та Миколаївській (13,73%) областях. Це є негативним чинником, оскільки й надалі в цих регіонах погіршується фізичний стан переважної більшості інженерних споруд меліоративних систем.

Деякі фази реформування аграрної сфери та земельних відносин призвели до виникнення непрозорих умов використання міжгосподарських і внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд, які обслуговують меліоровані території.

Невизначеність щодо ідентифікації прав і форм власності на такі споруди гальмує процес їх інвестування, оскільки низька інвестиційна привабливість цих об'єктів якраз і зумовлена несформованістю інституціонального середовища їх використання. Значна кількість проблем, пов'язаних з інвестуванням проектів модернізації та реконструкції міжгосподарських і внутрішньогосподарських гідротехнічних споруд меліорованих територій пов'язана з пасивністю органів місцевого самоврядування в напрямі залучення стратегічних інвесторів, створення прозорих умов використання цих споруд теперішніми власниками сільськогосподарських угідь та водних об'єктів, з якими ці споруди межують. Не розроблено також відповідних важелів стимулювання державою процесів модернізації, реконструкції та технічного перенаснащення гідротехнічних споруд меліорованих територій [1; 9].

Значні втрати галузі водного господарства пов'язуються з тим, що адміністративна вертикаль управління водогосподарськими

Таблиця 2. Динаміка надання водогосподарських послуг на платній основі обласними управліннями Держводагентства України, млн. грн.*

Регіони	2007	2008	2009	2010	2011	2011/2007, %
АР Крим	24,5	38,5	46,1	54,2	92,0	375,51
Вінницька	0,6	2,6	0,9	1,3	2,0	333,33
Волинська	2,5	5,0	3,0	3,0	8,0	320,00
Дніпропетровська	8,7	9,8	11,9	15,5	23,3	267,82
Донецька	2,0	2,1	2,2	3,2	3,8	190,00
Житомирська	1,6	2,0	1,5	1,5	2,1	131,25
Закарпатська	6,5	11,5	9,3	5,7	6,4	98,46
Запорізька	18,0	22,1	24,2	23,4	27,8	154,44
Івано-Франківська	1,8	6,1	3,1	3,6	5,2	288,89
Київська	5,7	6,3	7,1	8,4	10,3	180,70
Кіровоградська	1,0	2,4	1,8	1,8	2,0	200,00
Луганська	4,3	3,7	3,7	4,0	5,3	123,26
Львівська	4,1	7,8	6,1	6,4	5,1	124,39
Миколаївська	11,3	18,0	16,9	25,9	43,6	385,84
Одеська	12,2	15,4	19,7	17,1	20,6	168,85
Полтавська	1,3	1,9	1,9	1,9	2,4	184,62
Рівненська	1,0	1,5	2,0	2,3	2,8	280,00
Сумська	3,8	8,0	4,2	4,1	7,5	197,37
Тернопільська	4,0	12,3	10,6	7,2	7,0	175,00
Харківська	0,7	0,8	1,5	1,5	2,6	371,43
Херсонська	33,4	38,2	79,9	178,0	283,0	847,31
Хмельницька	2,1	4,3	2,3	4,1	3,4	161,90
Черкаська	3,1	3,8	2,1	3,7	4,5	145,16
Чернівецька	6,5	19,3	9,8	7,7	5,3	81,54
Чернігівська	3,7	4,7	2,6	2,2	3,3	89,19
м. Київ	1,1	1,2	0,8	1,1	1,2	109,09
м. Севастополь	-	-	-	-	-	-
Всього	165,5	249,3	275,2	388,8	580,5	350,76

* за даними Держводагентства України

організаціями не дає можливості останнім швидко і результативно розширювати спектр надання водогосподарських та екосистемних послуг і встановлювати партнерські відносини із суб'єктами підприємницької діяльності. Вже тривалий період ведеться полеміка щодо розширення спектра надання водогосподарських та екосистемних послуг. На платній основі пропонуються водогосподарські послуги щодо подачі води для зрошення до точки, з якої даний вид ресурсу вже беруть сільськогосподарські підприємства для поливу сільськогосподарських угідь. Цей вид послуг для споживачів (сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств) є надто обтяжливим у зв'язку з високою їх вартістю, що пов'язана зі значними витратами електроенергії на подачу води. Суттєво зменшити витрати електроенергії на подачу води можна за умови розширення потужностей краплинного зрошення.

У 2011 році порівняно з 2007 сума надання водогосподарських послуг підрозділами Держводагентства України збільшилась у 3,5 раза (табл. 2). Особливо інтенсивно величина платних водогосподарських послуг зросла в АР Крим, Миколаївській, Харківській та Херсонській областях. Зокрема, в останньому регіоні збільшення величини надання водогосподарських послуг у 2011 році порівняно з 2007 збільшилося у 8,5 раза. Таке зростання пов'язується з тим, що в останні роки поступово почали відновлювати потенціал зрошувального землеробства (розширення площ сільгоспугідь і збільшення обсягів поливу), що призвело до зростання величини надання водогосподарських послуг підприємствами системи Держводагентства України.

У цілому зростання величини надання водогосподарських послуг на платній основі у 2011 році порівняно з 2007 у більшості регіонів збільшилося, за винятком Закарпатської, Чернівецької та Чернігівської областей. Зростання обсягів надання водогосподарських послуг на платній основі в регіонах, де немає значних площ зрошуваних сільськогосподарських угідь, зумовлено розширенням масштабів очистки сільських колодязів, буріння свердловин та проведення окремих видів водозахисних робіт. У Закарпатській області

зменшення обсягів надання водогосподарських послуг на платній основі пов'язується з тим, що забезпечення сприятливих умов для ведення сільськогосподарського виробництва та захист населених пунктів від негативного впливу паводків та повеней відбувався на безоплатній основі.

Взагалі з 2007 по 2011 рік спостерігалось щорічне зростання обсягів надання водогосподарських послуг на платній основі, що поступово сприяє нарощенню інвестиційного потенціалу водогосподарських організацій. Якщо така тенденція збережеться в майбутньому, то обсяги капітальних інвестицій в оновлення й модернізацію об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури збільшаться на порядок. Не корелює з трендом величини надання водогосподарських послуг на платній основі обсяг фінансування ведення державного моніторингу поверхневих вод, водного кадастру, паспортизації, управління водними ресурсами. Протягом 2007-2009 років фінансування ведення державного моніторингу, водного кадастру та інших складових водогосподарського менеджменту скоротилося на 3300 тис. грн., що підірвало й так ще не зовсім сформовану систему спостережень за водообміном. За період 2009-2011 років обсяги фінансування ведення державного моніторингу та водного кадастру почали збільшуватися (зокрема, у 2011 порівняно з 2009 обсяги фінансування вказаних вище складових водогосподарського менеджменту зросли на 2800 тис. грн.).

Існуюча система фінансування державних водогосподарських організацій не закладає необхідних стимулів для найефективнішого освоєння бюджетних коштів та надалі зберігає рецидив їх проїдання, не створює підґрунтя для залучення інвестиційних ресурсів фінансово-кредитних установ і підприємницьких структур для відтворення природних водних об'єктів і технологічної реконструкції водорегулюючих та водозабезпечуючих систем. Активізувати інвестиційну діяльність можна було б шляхом залучення капітальних вкладень приватного бізнесу у відтворення тих водогосподарських об'єктів, ефективна діяльність яких знаходиться на перетині інтересів цих структур та водогосподарських організацій, що реалізують державну політику в галузі раціонального використання, відтворення та охорони водних ресурсів.

Основними проблемами інвестиційного забезпечення сфери водокористування в зоні осушувальних меліорацій та зрошувального землеробства є такі:

□ заниженість лімітів державного фінансування вартості електроенергії для подачі води облводгоспами у точку, з якої воду можуть брати вже сільськогосподарські виробники (як правило, вони на 40-50% менші за потребу);

□ недостатнє інвестиційне забезпечення розбудови техніко-технологічної бази краплинного зрошення, яке дає можливість зменшити забір води, що пускається спеціальними борознами або просто затоплює поле, вдесятеро, а також відповідно – витрати на електроенергію та послуги працівників водогосподарських організацій;

□ недостатнє фінансування з резервних фондів обласних бюджетів заходів з реанімації систем меліорацій та для розрахунків за спожиту понадлімітно електроенергію;

□ високий рівень зносу інженерної інфраструктури зрошувальних систем (значна їх кількість перебуває в експлуатації понад 30-50 років);

□ переважна більшість внутрішньогосподарських зрошувальних систем не отримала ефективного власника, триває розкрадання й знищення меліоративних систем, особливо закритого типу;

□ низький рівень інвестування придбання техніки для поливу полів та відновлення втраченої з радянських часів меліоративної системи (технічна модернізація, зведення нових об'єктів, підтримка виробників поливних систем);

□ безкоштовна передача в користування правонаступникам колгоспів і радгоспів – приватним сільгоспвиробникам, а також районним, сільським та селищним радам внутрішньогосподарських систем призвела до їх руйнації;

□ запізнє введення заборони списання меліоративних систем і мереж водопостачання, несвоєчасне створення оперативних груп щодо спостереження за збереженням систем поливу.

Підсумовуючи викладене вище, можна стверджувати, що у зв'язку з домінуванням тривалий період адміністративної моделі управління водним господарством та проведенням лише косметичної її трансформації основним джерелом фінансового забезпечення діяльності водогосподарських організацій є кошти державного і місцевих бюджетів, інші джерела інвестиційного забезпечення реалізації водогосподарських та водоохоронних проектів використовуються фрагментарно (рис. 5).

Враховуючи хронічну їх дефіцитність, потреби водного господарства фінансуються не повною мірою, що не дає можливості вчасно оновлювати та модернізувати інженерні об'єкти водогосподарської та водоохоронної інфраструктури, здійснювати заходи щодо проведення берегоукріплювальних та агролісомеліоративних робіт у прибережних смугах основних водотоків, повною мірою фінансувати капітальні інвестиції на очищення зворотних вод, упереджувати прояви підтоплення населених пунктів та сільськогосподарських угідь. Не в кожній адміністративно-територіальній одиниці сформовані резервні фонди при обласних бюджетах, кошти яких спрямовуються на покращення умов водопостачання сільських населених пунктів, розширення мереж централізованого водопостачання, упередження шкідливої дії вод [2; 9]. У зв'язку зі значним кумулятивним впливом світової фінансової кризи на вітчизняну економіку та відсутністю відповідних стимулів у латентному стані перебуває формування позабюджетних фондів відтворення, відновлення й охорони водних ресурсів.

Керівники водогосподарських організацій, на яких покладено обов'язки реалізації державної політики в галузі раціонального використання водних ресурсів та розвитку водного господарства, керуються стереотипами, сформованими в умовах командно-адміністративної економіки та в перехідний період, коли реалізація запланованих водогосподарських та водоохоронних заходів прив'язувалася виключно до обсягів бюджетного фінансування. Даний фактор і запрограмував відомчий підхід до виконання керівниками водогосподарських організацій функцій управління водогосподарською та водоохоронною діяльністю без ініціатив, які дозволили б залучати до фінансування проектів відтворення, відновлення та охорони водних ресурсів фінансово-кредитні установи, підприємницькі структури, громадські організації та грантові кошти.

На відміну від інституціональних суб'єктів водогосподарської та водоохоронної діяльності, підприємства господарського комплексу, виробничий цикл яких неможливий без використання водних ресурсів, реалізують водогосподарські та водоохоронні проекти на основі власних коштів, які, як правило, є дефіцитними. Зокрема, підприємства водопровідно-каналізаційного господарства, встановлюючи тарифи

на послуги водопостачання, не закладають інвестиційної складової, оскільки надзвичайно обтяжливою для них є стаття, пов'язана з оплатою електроенергії. Значний рівень енерговитрат на водопостачання та великі втрати свіжої води при транспортуванні не дають можливості отримувати значні прибутки та інвестувати їх у модернізацію водопровідних і каналізаційних мереж. Нарощення потенціалу власних коштів інституціональними суб'єктами водогосподарської та водоохоронної діяльності пов'язується з розширенням спектра надання водогосподарських та екосистемних послуг на платній основі. У першу чергу це стосується надання послуг для суб'єктів аграрного підприємництва щодо проведення берегоукріплювальних робіт та меліоративних заходів, спрямованих на покращення гідрологічного режиму ведення сільськогосподарського виробництва, попередження шкідливої дії вод, створення умов для розвитку рибиництва.

Низька інвестиційна привабливість водогосподарських об'єктів, які знаходяться на базі Держводагентства, інших міністерств та відомств, комунальних і приватних підприємств, не дозволяє нарощувати обсяги залучених коштів іноземних підприємницьких структур, яких відлякує значна кількість ризиків, пов'язаних з окупністю проектів модернізації водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Патологічна пасивність і високий рівень корумпованості вітчизняних органів влади не сприяє зацікавленості урядів іноземних держав інвестувати проекти оновлення водогосподарської та водоохоронної інфраструктури, а також екологічної реабілітації магістральних водотоків та примноження водно-ресурсного потенціалу у вододефіцитних районах. Поодинокі приклади активної участі урядів іноземних держав та міжнародних фінансово-кредитних структур в інвестуванні проектів реінжинірингу систем водопостачання та водовідведення, проектів з підвищення якості питного водопостачання не отримують належного інституціонального супроводу для поширення у переважній більшості регіонів України.

Український уряд та органи місцевого самоврядування не використовують тих потенційних можливостей, які існують для отримання значних обсягів фінансових ресурсів для екологічного оздоровлення природних водних об'єктів та покращення умов водозабезпечення окремих секторів національного господарства у зв'язку з фінансуванням глобальних екологічних проектів, передбачених природоохоронними конвенціями. Враховуючи той факт, що Україна безпосередньо межує з Європейським Союзом, де ряд інституцій спеціалізується на фінансуванні проектів екологізації водокористування, є значні потенційні можливості для залучення інвестицій у модернізацію й реконструкцію спрацьованих об'єктів водогосподарської інфраструктури та відтворення природних водних об'єктів на територіях з підвищеним техногенним впливом.

Модернізація водогосподарської інфраструктури, особливо гідротехнічних споруд, що обслуговують меліоративні системи в зоні зрошення і осушення, здатна значною мірою сприяти збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на територіях, які знаходяться в умовах перезволоження та дефіциту водних ресурсів. Загострення світової продовольчої кризи вже підвищило інвестиційну привабливість аграрної сфери, яка розвивається в зоні зрошення. Аналогічна ситуація очікується й у регіонах, де були проведені масштабні осушувальні меліорації. Але при цьому ризик втрати врожаю внаслідок певних природно-кліматичних катаклізмів як у зоні зрошення, так і в зоні осушення вимагає їх страхування. З огляду на це страхові внески суб'єктів аграрного підприємництва можуть стати суттєвим джерелом нарощення інвестиційних ресурсів у реінжиніринг гідротехнічних систем у зоні осушувальних меліорацій, модернізацію зрошувальних систем та розширення потужностей краплинного зрошення.

Відомча підпорядкованість інституціональних суб'єктів водогосподарської діяльності, низька інвестиційна привабливість індустрії осушувальних і зрошувальних меліоративних систем, високий рівень спрацьовання основних фондів у системах комунального водопостачання та водовідведення, низька мотивація промислових підприємств до впровадження оборотних систем водопостачання

Рис. 5. Джерела інвестиційного забезпечення сфери водокористування

вимагають встановлення партнерських відносин між суб'єктами водогосподарського підприємництва (як правило, державними та комунальними підприємствами) та суб'єктами приватного підприємництва, що дозволить залучити інвестиційні ресурси приватного бізнесу в не надто прибуткову галузь національного господарства і позбавитись адміністративно-командного підходу до фінансування водогосподарських та водоохоронних проектів [6; 8]. Партнерські відносини між суб'єктами водогосподарського підприємництва й приватним бізнесом найбільш динамічно можуть розвиватися на основі укладання угод державно-приватного партнерства, де чітко прописані зобов'язання сторін, терміни передачі у користування об'єктів водогосподарської інфраструктури та природних водних об'єктів, принципи нарахування платежів за використання комунального й державного майна, принципи реінвестування прибутку, отриманого внаслідок надання водогосподарських та екосистемних послуг.

Донедавна органи місцевого самоврядування при безпосередній участі регіональних підрозділів Держводагентства України у зв'язку з інституціональною несформованістю механізмів перерозподілу водогосподарської власності надзвичайно повільно використовували форми залучення вільного підприємницького капіталу для реінжинірингу водогосподарської та водоохоронної інфраструктури. Окремі вчені дієвим засобом накопичення фінансових ресурсів для інвестування водогосподарських та водоохоронних проектів вважають випуск облігацій місцевої позики, що дозволить акумулювати кошти в спеціальному фонді для модернізації систем комунального водопостачання та водовідведення, а також реконструкції гідротехнічних споруд у зоні осушувальних меліорацій та активного ведення зрощуваного землеробства. Розглядається також варіант залучення фінансових ресурсів для модернізації меліоративних та іригаційних систем шляхом отримання цільового іпотечного кредиту на основі надання під заставу сільськогосподарських угідь нероздільно з водогосподарськими об'єктами та гідротехнічними спорудами, які потребують оновлення.

Незадовільне вирішення проблем залучення інвестиційних ресурсів у сферу водокористування пов'язується зі збереженням у загальному вигляді рудиментів адміністративно-командної системи управління водним господарством, непрозорістю умов перерозподілу водогосподарської власності та надання природних водних об'єктів у довгострокове й короткострокове користування, відсутністю законодавчого закріплення розширеного переліку видів водогосподарської, водовідтворюючої та водоохоронної діяльності, де можуть укладатися угоди державно-приватного партнерства.

ВИСНОВКИ

Кошти державного і місцевих бюджетів та власні кошти підприємств на сьогодні залишаються основними джерелами інвестування проектів модернізації та реконструкції системи водопостачання і водовідведення, а також відтворення, відновлення й охорони водних ресурсів. Інституціональне підґрунтя інвестиційного забезпечення сфери водокористування не сприяє залученню коштів приватних підприємницьких структур і міжнародних фінансово-кредитних установ, що не дає можливості повною мірою здійснювати техніко-технологічну перебудову об'єктів водогосподарської та водоохоронної інфраструктури.

Вагомим джерелом нарощення інвестиційного потенціалу підприємств та організацій, що функціонують у системі Державного агентства водних ресурсів України, є розширення спектра надання водогосподарських та екосистемних послуг на платній основі.

Враховуючи значні інституціональні обмеження щодо розширення форм інвестиційного забезпечення сфери водокористування, які зумовлені перебуванням більшості об'єктів водогосподарської інфраструктури та природних водних об'єктів у державній власності, реалізація проектів відтворення водно-ресурсного потенціалу та оновлення виробничо-експлуатаційної бази водного господарства на основі угод державно-приватного партнерства має стати основною домінантою політики держави в питаннях фінансового забез-

печення водогосподарських організацій та проектів реконструкції водогосподарських об'єктів, які функціонують в окремих сегментах національного господарства.

CONCLUSIONS

The state and local budgets and funds of enterprises currently remain the main sources of investment projects of modernization and reconstruction of water supply and sanitation, as well as reproduction, restoration and protection of water resources.

The institutional base of investment of water using field is not conducive to attract funds from private businesses and international financial institutions, which makes it impossible to fully implement the technical and technological restructuring of water management and protection of infrastructure objects.

An important source of increase of investment potential of companies and organizations that operate within the system of the State Agency of Water Resources of Ukraine is expanding the range of water management and ecosystem services on a paid basis.

Taking into account significant institutional constraints concerning expanding investment forms, which are caused by most objects of water management infrastructure and natural water bodies being in the public domain, the implementation of projects of water-resource potential reproduction and upgrade of production and operational base of water management on the basis of state and private partnership agreements has become a major dominant policy in terms of financial support of water management organizations and projects of reconstruction of water management facilities that operate in certain segments of the national economy.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрощук І. Інституціоналізація сучасних форм інвестиційного забезпечення сфери водокористування: інституціональне підґрунтя та методологічне забезпечення / І. Андрощук // Економіст. – 2013. – №1. – С. 48-50.
2. Андрощук І. І. Податкове регулювання раціонального водокористування: інституціональні та методологічні засади удосконалення / І. Андрощук // Агросвіт. – 2012. – №12. – С. 44-47.
3. Білик А. Вода з-під крана відповідає санітарним вимогам і правилам / А. Білик // Урядовий кур'єр. – 2012. – №23. – С. 8.
4. Васильєв А. Й. Реінжиніринг управління водокористуванням: економічні проблеми регіонів та механізм реалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / А. Й. Васильєв. – Харків, 2012. – 39 с.
5. Вертіль О. «Лікарняний» для колодязя / О. Вертіль // Урядовий кур'єр. – 2012. – №48. – С. 10.
6. Голян В. А. Державно-приватне партнерство в інституціональній архітектоніці водокористування: світовий досвід та вітчизняні реалії / В. А. Голян // Агросвіт. – 2009. – №5. – С. 8-15.
7. Голян В. А. Інституціональні предпосилки удосконалення фінансово-інвестиційного забезпечення раціонального водопользования в Україні / В. А. Голян // Бизнес Информ. – 2008. – №8. – С. 10-17.
8. Голян В. А. Розвиток державно-приватного партнерства у сфері водокористування: перспективи та проблеми / В. А. Голян // Державно-приватне партнерство: наукові засади та практика реалізації: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 22-24 квітня 2010 р. – м. Ялта: Кримський інститут економіки та господарського права, 2010 р. – С. 47-49.
9. Голян В. А. Фіскальне регулювання водокористування в регіоні: інституціональні засади та напрями вдосконалення / В. А. Голян, В. М. Бардась, Р. В. Бусел // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №1. – С. 25-37.
10. Грановська Л. М. Екологічне страхування ризиків водогосподарської діяльності на меліорованих землях: монографія / Л. М. Грановська, Р. А. Кисельова. – Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 525 с.
11. Кривда М. Проект «Якісна вода» – типовий приклад «закопування» державних грошей? / М. Кривда // Голос України. – 2012. – №127. – С. 10.
12. Овчаренко І. І. Економіко-екологічне оцінювання ефективності інвестицій у протипаводковий захист територій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / І. І. Овчаренко. – Рівне, 2012. – 19 с.
13. Сташук А. В. Інноваційно-інвестиційний механізм управління об'єктами водного господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.06 «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / А. В. Сташук. – Рівне, 2013. – 20 с.
14. Хвесик М. А. Регіональні проблеми інвестиційного забезпечення реалізації водогосподарських та водоохоронних проектів / М. А. Хвесик, В. А. Голян // Інвестиційно-інноваційний розвиток економіки регіону. Матеріали четвертого з'їзду Спільної економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції. – Під загальною редакцією Оскольського В. В. – Київ, 2010. – С. 214-228.
15. Хвесик М. А. Формування інституціонального середовища підприємницької діяльності у сфері природокористування: інвестиційно-інноваційний аспект: монографія / М. А. Хвесик, В. А. Голян, Ю. М. Хвесик, С. М. Демидюк. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. – 488 с.